

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРНИХ РИС

У статті автором визначено і обґрунтовано соціально-економічну сутність, а також характерні риси інтеграції як сучасного інструменту досягнення успіху підприємства, що функціонує в умовах ринку. Визначено складові та аксіоматичні умови інтеграції як соціально-економічного явища.

In the article the author is stated and justified the social and economic nature and characteristics of integration as a modern tool to achieve success of the company that operates in the market. The composition and terms of axiomatic integration as social and economic phenomena are determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найбільш важливих, хоча й не помітних на перший погляд, підсумків минулого століття стала можливість ведення бізнесу на основі прямих рівноправних зв'язків усіх з усіма. Такий спосіб організації взаємодії у економічній та багатьох інших науках одержав назву мережі, а використання його стало можливим завдяки інтеграційним процесам.

Мережний спосіб ведення бізнесу дозволяє діяти без урахування природжених або набутих статусів і обов'язкової участі бюрократичних структур, а також набагато швидше, ніж при використанні традиційної системи опосередкованих відносин. Фактично мережа звільняє економічних агентів від багатьох соціально-політичних та економічних обмежень, генеруючи таким чином вагомий приріст дієздатності.

Сьогоднішня загальнодоступність мережних взаємин і ступінь відповідної інституціональної свободи від просторово-тимчасових обмежень забезпечені досягненнями в сфері інтернет- і нано-технологій, нової енергетики, а також генної інженерії. У зв'язку з цим сучасним економічним агентам, незалежно від сфери діяльності, необхідно шукати нові джерела конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Проблеми пошуку нових форм (віртуальних, креативних, мережних) організації бізнесу загалом та інтеграції зокрема висвітлено у працях Й. Ханса, А. Павлуцького, Р. Патюреля, В. Тарасова, Я. Квача, О. Редькіна [1, с.88-91; 2, с.66-78; 3, с.17-27; 4, с.37-44; 5, с.112-116]. Хоча названі вчені є представниками різних наукових шкіл, всі вони погоджуються з думкою про те, що епоха завжди прихильного клієнта завершилася, тому всім економічним агентам необхідно проектувати таку архітектоніку організації взаємин з партнерами, яка б найповніше задовольнила постійно зростаючі потреби споживачів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на пильну увагу наукової спільноти, досі спостерігається неоднозначність у тлумаченні терміну «інтеграція» та розмитість поглядів при визначенні її (інтеграції) характерних рис.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування соціально-економічної сутності та характерних рис інтеграції в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи і розглядаючи інтеграцію в економічному, організаційному і управлінському аспектах, логічно трактувати її як систему поєднання різних сторін єдиного соціально-економічного організму, що забезпечує створення певних вартостей і відтворює нові виробничі відносини. Інтеграція є процесом організації виробництва і управління господарськими інтересами окремих територій галузей, виробництв, підприємств при єдиному підході до управління для вирішення певних економічних і соціальних задач на більш високому науковому рівні. Інтеграційні процеси

виступають як необхідна умова прогресу всіх сфер економіки, оскільки в основі їх реалізації лежить взаємопов'язаність і взаємообумовленість організаційних, технологічних, політичних, соціальних, екологічних і інших проблем господарювання. Такий спектр взаємозв'язків свідчить про унікальність і високу потенційну ефективність інтеграції, що висуває її в ряд найфундаментальніших тенденцій сучасного періоду економічного розвитку. Парадоксальність сьогоденної ситуації полягає в тому, що, не дивлячись на неопрацьованість теорії і методології інтеграції (на сьогодні навіть немає стійкого наукового тлумачення багатьох її термінів і визначень), інтеграційні процеси продовжують неухильно розвиватися і поглиблюватися. Особливо це стосується процесів горизонтальної інтеграції при укладанні прямих договорів між територіями, підприємствами промисловості і сільського господарства і ін. суб'єктами. Результат, як правило, призводить до того, що при однозначному розумінні позитивної дії інтеграції на ефективність виробництва, потенціал такої дії використовується далеко не повною мірою, а реалізовані на практиці інтеграційні процеси при високій капіталоємності не дають належної віддачі.

Розрив між теорією і практикою породив підміну змістовної природи інтеграції формою (під остаточною її результативністю нерідко розуміється тільки створення нових організаційних формувань) і привів до перекосів і суперечностей в діалектиці її розвитку. Так, в даний час інтеграційні зв'язки охоплюють більшою мірою граничні сфери суспільного виробництва: рівень регіональної економіки і виробничий рівень. У меншій мірі задіяні проміжні ланки матеріального виробництва і практично в зародковому стані знаходяться механізми інтеграції між наукою і виробництвом, галуззю і територією, живою і минулою працею. Іншими словами, інтеграційний процес знаходиться як би в лещатах не вирішених на законодавчому рівні питань і групового егоїзму знизу.

У зв'язку з цим, науковці виділяють чотири підходи (або чотири рівні) до дослідження суперечностей інтеграції з точки зору взаємодії інтеграційних процесів в окремих ланках надзвичайно складної структури сучасного ринкового виробництва (національний рівень); форм і механізму інтеграційного процесу (виробничий рівень); взаємодії регіонів у процесах, що відбуваються у виробничій сфері (регіональний рівень); соціального змісту інтеграції (соціальний рівень). Таким чином, дослідження інтеграції на національному рівні охоплюють всі стадії відтворювального циклу, а самі інтеграційні процеси розповсюджуються на всі сектори виробництва. Крім того, на думку автора, логічно виділяються три групи проблем методологічного характеру:

- понятійно-сутнісні, в яких в явній формі є видимою недостатність науково-теоретичних і науково-методологічних розробок, що розкривають єство і специфіку інтеграційних процесів;
- організаційно-економічні, в яких простежується невивченість методики і інструментарію дії інтеграції на ефективність виробництва;
- адаптивно-діагностичні, які знаходять свій прояв при недостатньому використанні досвіду інтеграції в одних сферах економіки та перенесенні його в інші сфери [6, с.175-179].

Кожна з названих груп проблем має умови і методи вирішення, серед яких можна виділити інваріантні, або ключові. Ці умови знаходяться в тісному взаємозв'язку з характером проблем. Так, ключовими умовами вирішення для понятійно-методологічних проблем є: розробка системи понять і визначень інтеграції і їх класифікація; формування концепції інтеграції як специфічного соціально-економічного явища; інтерпретація основних складових цього явища із структуроутворюючих і системних позицій; комплексне представлення інтеграції на основі програмного підходу. Для групи організаційно-економічних проблем ключові умови вирішення пов'язані: з побудовою системи показників ефективності інтеграції; з проведенням аналізу чинника дії на ефективність агропромислового виробництва, як в цілому інтеграції, так і окремих інтеграторів; з розробкою концепції розвитку агропромислової інтеграції і утворенням нових типів організаційних утворень. Для групи адаптивно-діагностичних проблем доцільно віднести наступні умови вирішення: діагностичне оцінювання ретроспективи як основи виявлення резервів інтеграції; адаптивну обробку процесу інтеграції при його перенесенні з одних сфер економіки в інші; практичний розвиток

процесу інтеграції і підвищення його потенціаловіддачі. Таким чином, взаємозв'язок проблем і ключових умов їх вирішення можливо представити як відповідну методологію інтеграції.

Формування понятійного апарату ґрунтується на принципах програмного підходу, що дозволяє побудувати систему сутнісних понять і визначень інтеграції з використанням засобів спрощення або методу декомпозиції. Останній в теорії управління ділить систему на підсистеми або складові частини, а потім проводиться взаємозведенність їх між собою.

Концептуальною основою побудови понятійного апарату і розкриття через нього сутності інтеграції може служити визначення, в якому термін «інтеграція» означає «стан зв'язаності окремих диференційованих частин в ціле; а також процес, що веде до такого стану» [5, с.107]. З цього визначення випливає, що інтеграція інтерпретується з двох позицій – дискретності і безперервності, тому термін логічно поділити на дві взаємозв'язані складові: «інтеграція як стан» і «інтеграція як процес». Обидві складові безальтернативно характеризують інтеграцію в будь-якому з її проявів і є системоутворюючими елементами понятійного апарату. Проте двоелементна система сутнісних понять і визначень не може бути стійкою, оскільки в ній велика кількість умов і методів вирішення. До речі, цим положенням пояснюється існуюче ненаукове (вільне) трактування термінів. Стійкість, а значить, повнота системи може бути забезпечена включенням до неї доповнюючих елементів, які характеризують об'єктивність обох системоутворюючих складових.

Системодоповнюючі елементи володіють потенційною можливістю органічного злиття або здатністю увійти до взаємопоєданого стану із системоутворюючими складовими, внаслідок чого утворюється цілісна система, що володіє властивостями емерджентності. Системодоповнюючі елементи, виконуючи функції зворотного зв'язку, додають системі стійкість. Це особливо відверто виявляється при вивченні інтеграції як соціально-економічного явища. Так, розглядаючи інтеграцію навіть у вузькому значенні, легко помітити, що йдеться про взаємодію певних об'єктів, причому взаємодії багатобічної, не тільки економічних, але і в політичних, ідеологічних, організаційних, правових відносинах. Проте ні визначення, ні тим більше класифікації таких об'єктів на практиці не існує. Те ж саме можна сказати і з приводу чинників і умов, що ініціюють таку взаємодію.

Інтеграція як стан поєднання опирається на добровільність у встановленні міжгосподарських зв'язків; збереження в більшості випадків юридичної і економічної самостійності партнерів по кооперації; економічну доцільність співпраці в даних виробничо-територіальних рамках незалежно від форм власності об'єктів поєднання.

З цих принципів випливає низка аксіоматичних умов інтеграції як соціально-економічного явища: об'єктивність поєднання частин, що інтегруються; взаємна зацікавленість в результатах діяльності; відносини на рівні еквівалентного обміну; адекватність розвитку продуктивних сил і характеру виробничих відносин. Ці аксіоматичні умови характерні для економічної інтеграції, які разом із основними принципами формують характер її розвитку.

З погляду міждержавної економічної інтеграції найважливішими структурними зрушеннями у сфері економіки партнерів є зміни в оброблювальних галузях промисловості. Чим вище питома вага цих галузей в національному виробництві і більш схожі структури оброблювальної промисловості в країнах-партнерах, тим кращі умови для міжнародної дифузії національних процесів відтворювання, тим глибше і міцніше сама ця дифузія.

При визначенні сутності інтеграції як фундаментальної тенденції перспективи і динамізму розвитку, її поняття асоціюються з визначенням процесу. Таке загальне визначення не дозволяє повністю осмислити сутність інтеграції як процесу і тим більше правомірність використання двох різних термінів – «інтеграційний процес» і «процес інтеграції». Проте ясно, що процес має на увазі постійну зміну станів і стадій середовища, в якому він протікає. Інакше настає гіподинамія і відбувається перехід процесу в псевдопроцес. Наочним прикладом псевдопроцесу служив діючий до недавнього часу механізм інтеграції в рамках СНД. Істинний процес економічної інтеграції на міжнаціональному, національному і будь-якому іншому рівні може статися при умові, якщо будуть забезпечені всі елементи і механізми, що, власне, визначають це явище. Критерієм

істинності процесу служить постійне збільшення частки ефекту від реалізації організаційно-управлінських, виробничо-технічних, соціально-економічних заходів, направлених на поєднання об'єктів.

Інтеграційний процес – це постійне, свідомо реалізоване об'єднання зусиль, самостійно функціонуючих і таких, що послідовно спеціалізуються підприємств, організацій, трудових колективів і окремих територіальних виробничих систем з метою досягнення високих загальних або конкретних результатів їх виробничої, обслуговуючої або іншої діяльності. При вивченні інтеграції як процесу важливо виявити і відзначити головну її ланку. В економічній інтеграції такою ланкою, на нашу думку, є багатогранна співпраця між об'єктами поєднання, яка забезпечує подальше поглиблення наукоємкого виробництва на основі кооперації його наукового і технічного потенціалу.

Інтеграційні процеси мають поетапний, поступальний характер. Етап розвитку інтеграційного процесу – це той часовий період, коли під впливом розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу створюються умови для якісної зміни організації виробництва. Ці умови можуть бути неоднакові. Проте, в цілому можна виділити два основні етапи інтеграційного процесу: формування раціональної структури економіки регіону на основі розвитку спеціалізації і перебудову структур регіональних економік, що спираються на спеціалізацію і склалися в результаті розвитку. Група мікроелементів понятійного апарату представлена набором механізмів функціонування і розвитку інтеграції як процесу. Ключове місце займає механізм життєзабезпечення, який характеризує середовище функціонування процесу. Середовищем процесу економічної інтеграції є система політичних, економічних і виробничих відносин між різними об'єктами поєднання. З цього положення витікає, що середовище, в якому протікає інтеграційний процес, багатовимірне і неоднорідне. Сприятливим, на думку окремих науковців, може вважатися таке середовище, коли всі види і форми відносин між об'єктами поєднання відповідають аксіоматичним умовам інтеграції, забезпечуючи тим самим і істинність процесу, і ефективність стану поєднання. Дослідження поняття «інтеграція» приводить до необхідності включення до структури понятійного апарату крім системоутворюючих складових також системодоповнюючих елементів, які знаходяться у взаємозв'язку між собою.

Основну функцію об'єктів поєднання і ініціації направлено на матеріалізацію стану пов'язаності при розгляді інтеграції як соціально-економічного явища. Проте різноманітність видів, напрямів і форм поєднання передбачає і різноманіття забезпечуючих об'єктів. Тому в якості об'єктів поєднання можуть виступати окремі структурні елементи національного господарства (предметні і просторові), різні види діяльності, яку здійснюють ці елементи, а також проблемні, відтворювальні і сукупні економічні заходи і рішення, якщо всі вони мають потенційну нагоду увійти до пов'язаного стану з аналогічними або іншими структурними елементами і тим самим забезпечити подальший розвиток інтеграції як процесу. З цього положення витікає багатфункціональна спрямованість (крім основної функції) об'єктів поєднання, яка може бути встановлена в основу їх класифікації. По цій ознаці всі об'єкти нами розбиваються на дві групи (первинні і похідні).

В інших видах діяльності (фінансовій, економічній, виробничо-господарській, організаційно-управлінській) спостерігається аналогічна картина полімерної пов'язаності функцій і робіт. Фінансово-економічна діяльність направлена на переведення об'єктів поєднання на самоокупність, самофінансування, зниження рівня банківських кредитів, підвищення рентабельності, вдосконалення ціноутворення, розвиток самостійності і ін. елементів ринкової економіки. Виробничо-господарська діяльність підприємств, галузей, регіонів орієнтована на поглиблення інтеграційних зв'язків, економічне витрачання матеріальних і трудових ресурсів, використання сучасних форм організації праці, досягнення високих кінцевих результатів. Класифікаційна група похідних об'єктів поєднання функціонально має забезпечувати глибинні дії інтеграції на інтенсифікацію виробництва, нові методи управління, соціальні зрушення. Пов'язаність цих об'єктів сприяє реалізації аксіоматичних умов інтеграції, підвищенню її ефективності, розвитку ринкових форм і структур, а також вирівнюванню рівнів розвитку об'єктів, що інтегруються.

Через різний характер поєднання об'єкти інтеграції другої групи розчленовуються на три підгрупи: проблемні, відтворювальні і сукупні об'єкти. Що стосується перших двох, то їх роль виросла в результаті істотної корекції економічного і управлінського механізмів ринкового господарювання. Виникли позитивні ситуації і перспективи розвитку інтеграційних процесів, орієнтовані на глибоке поєднання відтворювальних і проблемних аспектів, а також на ув'язку галузевих і територіальних інтересів, напрямів виробничо-господарської діяльності, комплексного використання ресурсного потенціалу.

Ці перспективи пов'язані, в першу чергу, з глибокою трансформацією господарського і управлінського механізмів і їх ув'язці із загальною концепцією розвитку ринкової економіки на найближчу перспективу. Проблемні об'єкти поєднання орієнтовані, перш за все, на формування різних комплексних програм, які створюються на взаємозв'язках галузевого регіонального аспектів інтеграції. Розробка цільових комплексних програм є наступним ступенем інтеграції (вслід за виділенням кластерів), оскільки в них передбачається об'єднання ресурсів, галузевих планів у міжгалузевій програмі, а галузевих цілей – єдиній програмній меті. Міжгалузеві програми можуть бути регіональні і національні.

Висновки і перспективи подальших розробок. Первинні і похідні об'єкти поєднання знаходяться під безпосередньою дією специфічних умов і чинників, що ініціюють процес інтеграції і стан поєднання. При оцінці істинності процесу інтеграції важливе значення має інваріантна елементна база. Вона може бути представлена об'єктами, що ініціюють і стан поєднання, і, власне, процес інтеграції. Такими об'єктами виступають специфічні умови і чинники, що позитивно впливають на ефективність інтеграції. Це – інтегратори, тобто такі умови і чинники, які призводять до стану поєднання об'єктів, що інтегруються, або підтримують такий стан в процесі розвитку інтеграції і надають позитивну дію на формування кінцевого ефекту, що перевищує суму одиничних ефектів. Системне уявлення і класифікація інтеграторів визначаються їх багатофункціональною дією на інтеграційний процес, його життєзабезпечення, розвиток і параметри. З цих позицій інтегратори доцільно розчленувати на три якісно однорідні групи: організаційно-економічні, ресурсні і інноваційні.

Група організаційно-економічних інтеграторів включає умови і чинники, які закладені в більш досконалі механізми господарювання, управління, ціноутворення, товарно-грошових відносин і інші механізми, передбачені докорінною перебудовою управління економікою. Група ресурсних інтеграторів найбезпосереднішим чином впливає на ефективність процесу інтеграції, оскільки вона ініціює економію ресурсів, їх високу маневреність і взаємозамінність. Інноваційні інтегратори є практичною платформою інтеграційного процесу. Під впливом розвитку продуктивних сил і наукоємких виробництв створюються умови для видимої якісної зміни відносин між об'єктами поєднання. Рівень впливу і організаційно-економічних і ресурсних інтеграторів знаходиться під безумовною дією інноваційних інтеграторів. На думку автора, у перспективі економічна наука має глибоко дослідити всі групи інтеграторів і вказати сучасним підприємствам напрями їх ефективного використання.

Список використаної літератури

1. Ханс Й. Креативность действия: [монографія] / Й. Ханс; [пер. с нем.]. – СПб.: Алетейя, 2005. – 320 с.
2. Павлуцький А. Менеджмент третього тисячоліття: системно-еволюційний підхід до розвитку організації / А. Павлуцький // Управління персоналом. – 2001. – № 2. – С. 66–78.
3. Патюрель Р. Создание сетевых организационных структур / Р. Патюрель // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 3. – С. 17–27.
4. Тарасов В. Причины возникновения и особенности организации предприятия нового типа / В. Тарасов // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 1. – С. 37–44.
5. Корпоративне управління організаційним розвитком: креативні засади: [монографія] / Я. П. Квач, К. С. Шапошников, М. М. Адамкович. – Ізмаїл: СМІЛ, 2008. – 272 с.
6. Креативне корпоративне управління: [монографія] / К. С. Шапошников; Херсонський державний університет. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2010. – 256 с.

Прийнято до друку 28.08.2011